

Het is gotisch, maar slechts 70 jaar oud

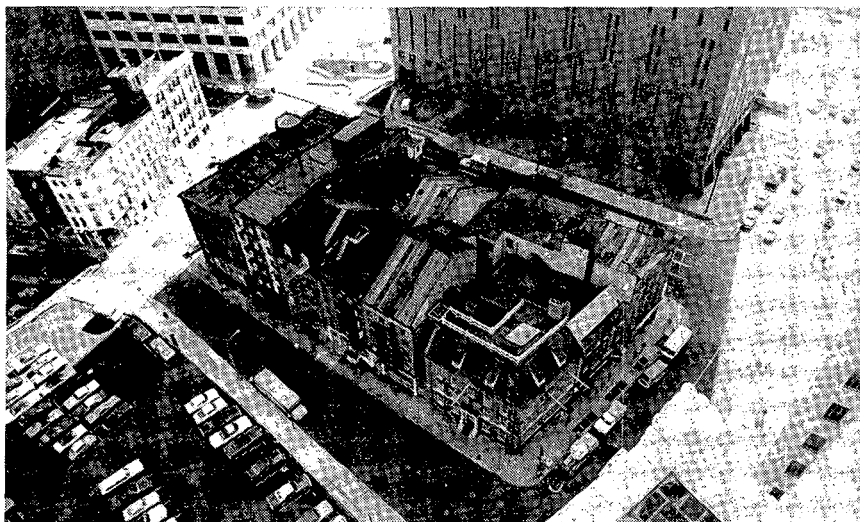
het restaureren in Amerika

152 De zorg voor en het restaureren van historische gebouwen is in Amerika over het algemeen van vrij recente datum. De oorzaak daarvan mag niet alleen in het niet zo oude verleden van dit land gezocht worden, maar ook in het feit dat het grootste deel van de historische bebouwing uit de 19de of vroeg 20ste eeuw dateert en dat tot voor kort een duidelijke beleidslijn t.a.v. restaureren ontbrak. Dit heeft geleid tot het ontstaan van verschillende grote problemen, die ook in de meeste Europese landen duidelijk naar voren komen. De controverses doen echter heel vaak denken aan de discussies in de 19e eeuw in Europa. Behalve de interesse voor het koloniale verleden heeft een zekere belangstelling

worven om de herinnering aan George Washington levend te houden. Om de bewoning in Washington's tijd nauwkeurig te reconstrueren zowel wat betreft de vorm als de meubilering, werden verscheidene grondige restauraties uitgevoerd. Het huis wordt nu gebruikt als museum en wordt door de ongeveer 1,5 miljoen bezoekers die het jaarlijks ontvangt meer als een pelgrimsoord dan als een bouwwerk gezien. Het gebruik in deze beginperiode slechts tot restauratie over te gaan indien het gebouw een rol had gespeeld in het leven van beroemde mensen of bij historische gebeurtenissen leidde tot het wat denigrerend gezegde dat een gebouw belangrijk is 'omdat George Washington er sliep'. Een derge-

De schrijver van dit artikel is Theodore Prudon, die gestudeerd heeft aan de Technische Hogeschool te Delft en aan de Columbia University (V.S.). Hij is thans werkzaam als architect in de Ehrenkrantz Group en is tevens wetenschappelijk medewerker aan de Columbia University.

Het artikel behandelt de ontwikkeling van de Amerikaanse restauratie-filosofie ten opzichte van bouwwerken in West-Europese traditie gebouwd.

1
FRAUNCES TAVERN MUSEUM. NEW YORK.
RECHTS OP DE HOEK VAN HET
MIDDENCOMPLEX
FOTO: THE EHRENKRANTZ GROUP

2
SAN FRANCISCO PLANTATION.
HOOFDGEBOUW VAN EEN 19E-EEUWSE
SUIKERPLANTAGE TEN NOORDEN VAN NEW
ORLEANS

voor bouwwerken van het Indiaanse verleden altijd bestaan, maar deze is bemoeilijkt door het feit dat deze gebouwen heel vaak niet erg duurzaam zijn en in afgelegen gebieden gevonden worden.

De vroegste restauraties dateren over het algemeen van de tweede helft van de 19de eeuw. Het betrof hier meestal woonhuizen die in oorsprong van de 17de, 18de of soms vroeg 19de eeuw dateerden en waarvan het belang met name lag in de herinneringswaarde aan beroemde personen of gebeurtenissen. Een goed voorbeeld van de restauratiefilosofie van deze periode is de plantage van George Washington in Mount Vernon Va.

Dit laat-18de-eeuwse woonhuis werd aan het einde van de 19e eeuw door de Mount Vernon Ladies Association ver-

lijke benadering van een gebouw leidde wel tot uitgebreide maar soms tot nogal hypothetische restauraties. Men had vooropgestelde ideeën over hoe het gebouw eruit gezien moest hebben, hetgeen een werkelijk onderzoek in de weg stond.

Illustratief voor dit soort restauraties is ook het Fraunces Tavern Museum in New York. Dit gebouw was eens de plaats waar George Washington afscheid nam van de officieren van het Continentale Leger, juist vóór de bezetting van New York door de Engelsen in 1787. Als bouwdatum wordt de vroeg 18de eeuw aangehouden. In de 19de eeuw brandde het enige keren uit en werd het aanzienlijk verhoogd. Op het einde van die eeuw werd het door de 'Sons of Revolution',

een organisatie van de mannelijke afstammelingen van de officieren die in 1787 aanwezig waren, verworven. In 1905-1906 werd begonnen aan een omvangrijke restauratie om het uiterlijk uit de tijd dat Samuel Fraunces er een café dreef, terug te brengen.

Op het ogenblik is het ook na uitgebreid onderzoek niet mogelijk gebleken vast te stellen welke bouwsporen er op dat moment nog aanwezig waren. Het uiterlijk van het gebouw zoals het er nu staat, laat een goed 18de-eeuws prototype zien, maar er zijn weinig of geen aanwijzingen dat het er oorspronkelijk zo uitzag. Het gebouw is daarom echter niet van minder belang, want behalve de relatie met George Washington heeft het ook de waarde van voorbeeld van een vroeg

20ste eeuwse interpretatie van koloniale geschiedenis. In dat verband is het gebouw belangrijk voor de geschiedschrijving.

In de hiervoor beschreven opvatting over behoud en restauratie van historische gebouwen, waarin het aspect van het denken en de educatieve waarde een rol spelen, moet de oorzaak van het ontstaan van een groot aantal kleine zogenaamde huismusea worden gezocht, die door privé- of rijksorganisaties onderhouden worden voor educatieve doeleinden.

Voor het behoud van het grote bestand aan oude bebouwing bood deze restauratiebenadering geen echt beleid en naar andere wegen moest worden omgezien.

Terwijl de vroege restauratieinspanning gericht was op voorbeelden van het koloniale verleden is de houding nu veranderd, hetgeen duidelijk is op te maken uit de National Historic Preservation Act van 1966. Dat was de eerste wetgeving van nationale strekking op dit gebied, hetgeen een nationaal beleid mogelijk maakte. De wet voorziet in een Nationaal Register van Historische Plaatsen (Monumentenlijst), zodat een formele lijst van historisch, cultureel en architectonisch belangrijke gebouwen opgesteld kon worden. Daarnaast zijn er thans subsidie-mogelijkheden van de federale regering voor herstelwerken. Het budget is echter beperkt tot ongeveer 40 miljoen dollar voor het gehele land. Een onlangs tot stand gekomen verandering in de be-

lastingwet zal mogelijk meer invloed uitoefenen omdat tengevolge hiervan door eigenaars van historische bouwwerken de investering in korte tijd kan worden afgeschreven. Ondanks de recente instelling van een wet ten behoeve van monumentenbescherming ligt het belangrijkste aandeel steeds in de privé-sector, hetgeen wel een verschil is ten opzichte van sommige Europese landen.

Ook een uitgebreide controle op de restauraties bestaat hier niet, behalve op een paar niveaus van plaatselijk bestuur. Kort geleden nog werd een aanwijzing tot monument aangevochten, nl. de Grand Central Terminal (centraal station), in verband met een uitbreiding ervan. Dit gebeurde op grond van het uitgangs-

punt dat zo'n aanwijzing tot monument niet rechtmatig is en dat er sprake is van een onjuiste uitoefening van macht omdat dit het beschikken over eigendom toestaat zonder het bieden van een juiste compensatie. Dit geschil werd uiteindelijk door een hoog Amerikaans gerechtshof beslist. Er was namelijk ter vergroting van het station, dat door een particuliere onderneming, de Pennsylvania Railroad, geëxploiteerd wordt, de bouw van een kantoorkolos voorgesteld juist op het oude gebouw.

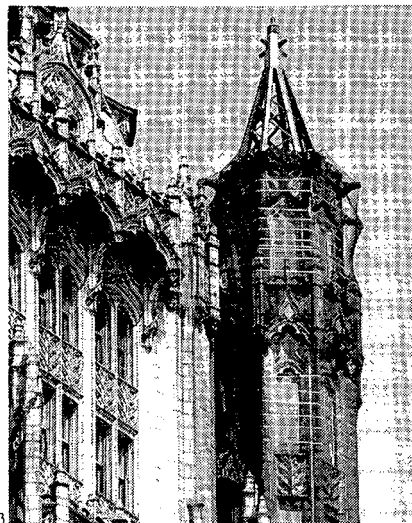
Dit ontwerp – van Marcel Breuer – wilde geen veranderingen aan het bestaande station aanbrengen maar wilde er bovenop bouwen. De stad New York weigerde een bouwvergunning, omdat aantasting van een in het stadsregister inge-

schreven monument niet is toegestaan. Weigering van de vergunning zou, zo was het argument van de spoorwegonderneming, een aanzienlijk financieel verlies met zich meebrengen. Het Amerikaanse Hoge Gerechtshof achtte dit argument niet doorslaggevend. Het algemeen welzijn was hiernee niet gediend. Om de als onjuist geziene beschikking over het eigendom door de monumentenaanwijzing te ontlopen wordt wel de navolgende oplossing gevolgd:

De eigenaar van een beschermd bouwwerk verkoopt een gedeelte van het maximaal toegestane bouwvolume aan de eigenaar van het aangrenzende terrein zodat daar nu meer en hoger mag worden gebouwd. Deze maatregel kwam in gebruik om een gedeelte van de speculatie-druk op de bouwgrond weg te nemen. Deze manoeuvre wordt nu ook toegepast in New York City en leidt vaak stedenbouwkundig gezien tot slechte oplossingen omdat b.v. naast een laag bakstenen gebouw van vier verdiepingen een skyscraper van tientallen verdiepingen wordt gezet. De bescherming die door de nationale wetgeving geboden wordt, is overigens zeer beperkt. Opname in het Nationale Register betekent alleen de erkenning van het belang van het gebouw. Werkelijke controle kan slechts worden uitgeoefend indien de eigenaar de subsidie van de federale regering geaccepteerd heeft, waarbij een van de voorwaarden is dat het gebouw in zijn historische vorm gehandhaafd blijft gedurende een periode van 30 à 50 jaar. Indien dus in zulke gevallen aantasting dreigt, biedt de wet bescherming. Van wettelijke bescherming is echter alleen sprake als er geld van de nationale overheid bij betrokken is.

Ondanks de toenemende bemoeienissen van de overheid bevindt het leeuwedeel van de restauratieactiviteit nog steeds in de privé-sector.

Hoewel veel initiatieven op het gebied van 'normale' woningrestauraties te vermelden zouden zijn, worden hier voorbeelden genomen van restauraties van openbare gebouwen en kantoren, omdat hiervoor de benadering anders moet zijn, met name wat betreft het aspect investering-rendement en omdat op dit terrein in Europa minder ervaring is opgedaan. De verschillende restauratie-aspecten zullen hierna toegelicht worden aan de

hand van praktijkvoorbeelden waarbij ik persoonlijk betrokken was.

De restauratie van historische gebouwen voor educatieve doeleinden blijft, zoals het bovenstaande voorbeeld van het Frances Tavern Museum aantoonde, gebruikelijk maar de benadering is tegenwoordig wetenschappelijker.

De restauratie van de San Francisco Plantation, het hoofdgebouw van een 19de-eeuwse suikerplantage, ca. 54 km ten noorden van New Orleans langs de Mississippi, zal dit illustreren. Toen het landgoed door een oliemaatschappij verworven werd om er een raffinaderij te bouwen, werd het huis gerestaureerd. Het grote houtskelet van Creoolse oorsprong werd zorgvuldig onderzocht op zowel de samenstelling ervan als de aard en omvang van de ornamentale beschildering uit 1860 vast te stellen. Een gedeelte van de oude beschildering van de plafonds kwam dan ook weer terug.

Valt de restauratie van de San Francisco Plantation onder de traditionele restauratieactiviteiten, veel van de huidige restauraties werpen onbekende problemen op omdat het hier gaat om bouwwerken die na de industriële revolutie tot stand gekomen zijn, met materialen en constructies waarover nog niet veel onderzoek is gedaan en waarmee nog niet veel ervaring is.

Rosecliff, Newport R.I., een vroegere zomerresidentie, werd door de bekende architectuurfirma McKim, Mead en White rond 1900 ontworpen en is nu een museum. Verschillende bekende films,

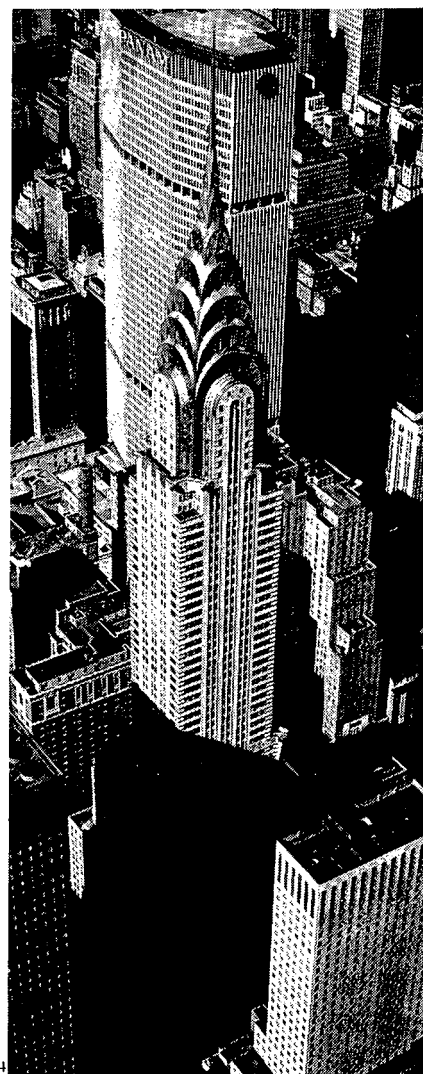
zoals 'The Great Gatsby' en meer recent 'The Betsy', werden er opgenomen en tengevolge daarvan wordt het druk bezocht. Op het eerste gezicht lijkt het gebouw een versie van het Grand Trianon, maar het is niet in steen maar in terracotta gebouwd, een bouw materiaal dat in het eerste kwart van deze eeuw buitengewoon populair was in Amerika.

Het gebouw en de bouwmaterialen hebben sterk te lijden gehad niet alleen vanwege de weersinvloeden maar ook tengevolge van een technisch onjuiste samenstelling en detaillering. De restauratie die op het ogenblik wordt uitgevoerd beoogt dan ook behalve het herstel van het oorspronkelijk uiterlijk, een correctie op de ontwerpfouten.

Dit soort restauratiewerk is een relatief nieuwe ontwikkeling, die over het algemeen aangeduid wordt als architectuurconservering. Deze aanpak vloeit voort uit het gegeven dat in het bijzonder vanaf het einde van de 19de eeuw grote vernieuwingen met betrekking tot constructie- en materiaalgebruik hebben plaatsgevonden, maar dat niet altijd genoeg kennis voor de juiste toepassing ervan aanwezig was. Hieruit volgt dat bij restauratie in vele gevallen correcties in oorspronkelijk ontwerp en uitvoering plaats moet vinden.

Een ander voorbeeld dat onder deze categorie van architectuurconservering valt, is het tentoonstellingscomplex in San Diego. De aanleiding voor de oprichting was de opening van het Panama-kanaal die met uitgebreide feestelijkheden ge-

paard ging. Voor San Diego werden de grote tentoonstellingsgebouwen, ontworpen door Bertram G. Goodhue, uitgevoerd in ornamentale betonblokken, een toen nog vrij weinig gebruikt bouw materiaal. Het materiaal werd helaas niet samengesteld volgens de maatstaven die daarvoor nu gelden. Met name de grote hoeveelheid zouten blijkt schadelijk en veroorzaakt uitslaande muren en, wat erger is, het uiteenvallen van het materiaal. Tot de taak van de restauratie-architect behoorde derhalve naast het eigenlijke restauratiewerk het terugbrengen van het zoutgehalte in het beton tot een niveau waarop er geen gevaar meer bestaat voor het langzame verpulveren van het beton. De 19de- en 20ste-eeuwse schaalvergro-

ting in het bouwen heeft uiteraard ook invloed op de afmetingen van de problemen, die bij de restauratie moeten worden opgelost. De omvang en aard van de oplossingen, maar ook de inzet van de betrokkenen worden hier toegelicht aan de hand van twee, letterlijk grote voorbeelden, de Woolworth skyscraper, 54 verdiepingen hoog, en de Chrysler skyscraper, 75 verdiepingen hoog, resp. uit 1913 en 1930, beide nog zeer jong in Europese ogen.

De restauratie van deze kantoorgebouwen heeft als uitgangspunt dat het gebouw aan de behoefte moet worden aangepast. Dit houdt in dat alleen de buitenkant en de belangrijke delen van het interieur worden behouden. Overwegingen van economische aard leiden meestal tot deze beslissingen.

Voor de bouw van de Woolworth Building (3), ontworpen door Cass Gilbert, werd door de grondlegger van dit warenhuisconcern, Frank W. Woolworth, opdracht gegeven. Het hoofdkantoor van deze onderneming is nog altijd in dit 263 meter hoge gebouw gevestigd, dat een vloeroppervlakte heeft van ongeveer 100.000 m².

De detaillering van deze skyscraper, die eens de 'kathedraal van de handel' genoemd werd, is in neo-gotische stijl en de bekleding is in terra-cotta. Deze bekleding, ongeveer een 40.000 m², begint ernstige verweringsverschijnselen te vertonen, hetgeen gedeeltelijk te wijten is aan de samenstelling van het materiaal. Het was duidelijk dat een gedeelte hiervan vervangen moest worden, maar de gebruikte terra-cotta was niet meer, of slechts tegen exorbitant hoge prijs, te krijgen. Een vervangend produkt, nl. geprefabriceerde betonnen tegels die op deze afstand gezien niet te onderscheiden zijn van het oorspronkelijke materiaal, is dan ook bij het herstel gebruikt.

Ernstiger waren de problemen te wijten aan de omstandigheid dat het ontwerp berust op een combinatie van de traditionele constructie met dragende muren, gemengd met het gebruik van een modern stalen frame. Lange scheuren waren te zien in de buitenmuren en konden alleen worden toegeschreven aan zeer hoge drukspanningen. Spanningstests werden uitgevoerd en drukspanningen van zo'n 2000 tot 5000 psi werden gemeten, bijna

3
WOOLWORTH BUILDING, NEW YORK, IN
RESTAURATIE

4
CHRYSLER BUILDING, NEW YORK
FOTO: MAL GURIAN ASSOCIATES FORT LEE,
NEW JERSEY

5
VOORLEZERS HOUSE (SCHOOLHUISJE),
RICHMONDTOWN, STATEN EILAND
FOTO: ISLAND HISTORICAL SOCIETY

vier tot zes keer de toelaatbare spanning. De constructiefouten zijn aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek opgegeven.

De restauratie die op het ogenblik nog niet afgerond is, werd door de eigenaar, ondanks grote kosten – ongeveer 20 miljoen gulden – zonder subsidie uitgevoerd, maar blijkt toch goedkoper te zijn dan een nieuw gebouw, temeer daar de kantoorwerkzaamheden vrij ongehinderd kunnen doorgaan.

Bij de restauratie van het Chryslergebouw spelen min of meer dezelfde problemen een rol. Dit gebouw is 75 verdiepingen (340 meter) hoog. Het wordt internationaal als een van de belangrijkste voorbeelden van Art Deco beschouwd. De verzekeringsmaatschappij die er ongeveer een jaar geleden eigenaar van

werd, nam een uitgebreide renovatie van het interieur op zich. In die tijd werd ook het exterieur onderzocht en er werd geattendeerd op enige zaken die te maken hebben met de onjuiste constructie van bepaalde onderdelen.

Het opknappen van interieur en exterieur is in dit geval niet zo moeilijk, maar het herstel van de constructiefouten blijkt ingewikkeld. De aard van de problematiek waarmee men hier geconfronteerd wordt, lijkt veel op hetgeen ook in de nieuwbouw kan worden aangetroffen. Investing in dit soort markante gebouwen, die b.v. door situering zonder meer al een grote waarde op de onroerend-goedmarkt vertegenwoordigen, schijnt een goede financiële investering te zijn.

De laatstgenoemde restauratievoorbeelden zijn te vinden in de, misschien wat eenzijdige, restauratiewerkzaamheden van één architect. Ik meen dat er niettemin verschillen tussen de Amerikaanse en Nederlandse restauratiepraktijk uit opgemaakt kunnen worden.

De restauratie van het Amerikaanse koloniale bouwerfgoed geschiedt op traditionele wijze. De restauratie echter van meer recente architectuur roept problemen op van bijzondere aard, waarmee nog niet veel ervaring is opgedaan.

Restauratieaanpak en methode moeten hierop worden afgestemd. Een gedeelte van de ervaring die daarmee verkregen wordt, zal mogelijk ook van nut zijn bij de restauratie van 19de- en 20ste-eeuwse bouwwerken elders.

Theodore Prudon